

Pál Gyöngyi

Artcadia, ú.f. 3 (2), 47–54. (2024)

[DOI: 10.57021/artcadia.6972](https://doi.org/10.57021/artcadia.6972)

pal.gyongyi.katalin@uni-mate.hu

MATE KC, Rippl-Rónai Művészeti Intézet

ORCID: [0000-0002-7807-0557](https://orcid.org/0000-0002-7807-0557)

A maszk a lélek tükre

Művészi reflexiók az arc és a maszk digitális szerepváltozására

The mask is the mirror of the soul

Artistic reflections on the changing digital role of the face and the mask

A tanulmány az emberi arc és a maszk komplex viszonyrendszerét elemzi a digitális technológiák és a kortárs vizuális kultúra kontextusában. Az arc ebben az értelmezésben nem pusztán az identitásunk kifejezője, hanem társadalmi konstrukció és mediális felület is. Az arc értelmezésére kihat a technológiai fejlődés, a mesterséges intelligencia használata a genetikai profilalkotásban, illetve az arcfelismerő rendszerekben. A megvizsgált műalkotások kritikai hozzáállással mutatnak rá a technikai fejlesztések etikai kérdéseire. Heather Dewey-Hagborg művei, például a *Stranger Visions* és a *Probably Chelsea*, arra hívják fel a figyelmet, hogy a biometrikus nyomokból rekonstruált arcképek a társadalmi sztereotípiákra erősítenek rá, míg Trevor Paglen munkái az AI tanításához használt képadatbázisok etikai és politikai implikációit vizsgálják. A tanulmány érinti az érzelmek arcon való leképezhetőségének kérdését is, valamint a közösségi média-kultúra által generált „digitális maszkok” szerepét az identitásképzés és önreprezentáció folyamatában.

kulcsszavak: digitális maszk, arc és identitás, mesterséges intelligencia, arcfelismerő szoftver, technológia kritika

The study examines the complex relation between the human face and the mask in the context of digital technologies and visual culture, as well as through the analysis of some selected artworks. In this interpretation, the face is not merely an expression of identity, but also a social construction and a medial surface. Technological advancements – particularly the use of artificial intelligence in genetic profiling and facial recognition systems – significantly influence how we interpret the face. The mentioned artworks adopt a critical approach to the ethical questions raised by such technologies. Heather Dewey-Hagborg’s works, such as *Stranger Visions* and *Probably Chelsea*, highlight how facial reconstructions based on biometric traces reinforce existing social stereotypes. Meanwhile, Trevor Paglen’s projects investigate the ethical and political implications of image databases used in training artificial intelligence. The study also addresses the question whether emotions can be rendered legibly on the face and explores the role of “digital masks” generated by social media culture in the processes of identity formation and self-representation.

keywords: digital mask, face and identity, artificial intelligence, facerecognising software, technology critics

„Az emberi arc végül is nem más, mint álarc” – írja Agatha Christie a *Cipruskoporsó* című könyvében. Ez a bűnügyi kontextusból kiragadott, szinte már közhelynek számító megállapítás azonban mégis elgondolkodtató ebben a jelen technológiai környezetben, ahol az identitásunk az online térben tudatosan vagy ösztönösen használt profiljainkkal, adott esetben „avatárjainkkal” azonosul. A korunk jellemzője továbbá, hogy a személyiség mélyebb elfojtott és tudattalan rétegeit is fel tudjuk tárni a pszichológia segítségével, így nemcsak az arcot, hanem az éntudatot is egyfajta én-maszkként érzékelhetjük. A fogyasztói kultúra is arra készítet, hogy álarcot öltünk szórakozásból, különösen a Halloween vagy a karnevál időszakában, de a „más bőrébe bújás” a törzsi művészethez is visszavezet, illetve a színház elengedhetetlen kelléke, így alapvető elemi emberi tulajdonságként érzékeljük. Az eredete azonban nemcsak az emberhez kötődik, hiszen az állatvilágban egyes egyedeknél szintén megfigyelhető a „másnak látszódás”, a mimikri jelensége, aminek prédaként az elrejtőzésben, ragadozóként a félelemkeltésben van szerepe. Az emberi arc vagy a felvett maszkok elrejtik vagy éppen felfedik a személyiség egy-egy rétegét, amiben a technológia a test kiterjesztéseként aktívan részt vesz.

Olybá tűnhet, hogy a technológia hatékonysága egyre inkább lehetetlenné teszi a rejtőzködést. Az utakon és köztereken mindenhol megfigyelőkamerák tartanak szemmel minket, a saját lakásunkban a számítógépekbe vagy az állandóan magunknál hordozott telefonokba beépített webkamerák és mikrofonok potenciálisan lehetővé teszik, hogy távolról megfigyelés alatt tartsanak. A napról napra bejárt online honlapok jellegeből, és az online reakcióink mintáját követve létrehozott profilok alapján az algoritmusok a vesénkbe látnak. Nagy százalékban meg tudják jósolni a viselkedésünket, hogy milyen termé-

1 · Heather Dewey-Hagborg,
Stranger Visions, 2012-2013

keket lehet nekünk eladni, hogy milyen az ízlésünk, kire szavazunk a következő választásokkor. Az arcfelismerő szoftverek által lehetővé válhat az orwelli disztópia.

Heather Dewey-Hagborg New York-i művésznő, saját bevalása szerint technológiakritikus biohacker, több műve igyekszik leleplezni a technológiába vetett túlzott bizalmunkat. A *Stranger Visions* (2012-2013) című művében az utcán eldobált cigarettacsikket, rágógumikat, a közvéccékben vagy várótermekben fellelt hajakat és szőrszálakat gyűjtötte be, hogy aztán DNS mintát vegyen róluk, és a kriminológusok által is használt technológia alapján elkészítse a számára teljesen idegen emberek lehetséges arcképét. A mű installációjakor a kapott profilokat 3D nyomtatóval kinyomtatta, és mellékelte a DNS-minta alapjául szolgáló tárgyat, valamint a mintavétel helyszínén készült fotót. A falról lelógó arcok olyanok, mintha (halotti) maszkok lennének, vagy egy humanoid robot arcai. Bár élettelenek, a

2 · Heather Dewey-Hagborg,
Probably Chelsea, 2017.

részletgazdag kidolgozásuk nyugtalanító. A *Stranger Visions* munkájával arra szeretne volna felhívni a figyelmet, hogy a tudunk nélkül elhullajtott DNS mintáink milyen könnyen lekövethetővé tesznek, illetve tudunk nélkül is adatokat szolgáltatunk vele önmagunkról. A sorozat összeesküvéselméletekre, bűnügyi filmsorozatokra, illetve sci-fi filmek klónozott vízióira apelál. A művésznő több műve ugyanakkor megkérdőjelezi ennek a genetikai fenotipizálásnak a pontosságát, rámutatva az eljárás

készítése során alkalmazott sztereotípiákból adódó ferdtésekre, visszaélési lehetőségekre, arra, hogy ez teret ad a kisebbségeket sújtó faji előítéletek alkalmazására.

A *Probably Chelsea* (2017) művében Chelsea Manningről készített 30 különböző portrét a DNS mintái alapján. Manning a mű keletkezésekor börtönben raboskodott, miután 35 évre elítélték azért, mert az Egyesült Államok katonájaként minden idők legnagyobb mennyiségű titkosított dokumentumát szivárogtatta ki a nyilvánosságnak. Az amerikai törvények értelmében a börtönben lévő rabokról semmilyen kép nem kerülhet nyilvánosságra, ami Manning ügyét és személyét is láthatatlanná, szinte nemlétezővé tette. Különösen egyedi volt Manning esete, ugyanis a bebörtönzését követően bejelentette, hogy ő gyermekkora óta transzneműnek, vagyis a férfi biológiai adottságai ellenére nőnek érezte magát, és engedélyt kapott rá, hogy hormonterápiát vegyen igénybe a választott nemi identitása kialakításához. Így a közvélemény tényleg nem kaphatott képet az átalakulásáról. Ennek a láthatatlanságnak a feloldására kérték fel Heather Dewey-Hagborgot, hogy az általa már ott-honosan kezelt DNS fenotipizálási technológiával készítsen portrét a rabtól szerzett haj és nyálminták alapján. Dewey-Hagborg Chelsea-t is idézve a következőket nyilatkozta a képhez való jogának megszűnésével kapcsolatban:

„Társadalmunknak a képektől való függése sokat elárul az értékeinkről. Sajnos a börtönök nagyon igyekeznek embertelenné és irreálissá tenni bennünket azáltal, hogy megtagadják a képünket, és így a létezésünket a világ többi részétől. A képalkotás a létezés egyfajta bizonyítékává vált. Vegyük csak figyelembe az online refrént: „készíts képet, különben nem történt meg”. A láthatóság előfeltétel. Bizonyos kiváltságokkal és hatalommal jár. Láthatatlannak lenni bizonyos értelemben azt jelenti, hogy megszűnik létezni.”¹

1 · Zach Blas, Heather Dewey-Hagborg, *Hacking Biopolitics*, 2017.02.13. <https://conversations.e-flux.com/t/heather-dewey-hagborg-hacking-biopolitics/6045> (megtekintés: 2024.12.12)

Azonban az azonos mintákból nagy mértékben eltérő eredmények nyerhetők attól függően, hogy a program a férfi sztereotípiákból adódóan férfias külsőt, vagy esetleg nőies férfi külsőt generál, vagy a faji jelleget (európai, ázsiai, afrikai) eltúlozza vagy épp kevésbé hangsúlyosan láttatja. 2017-ben a New York-i Fridman Galériában kiállított azonos DNS adatokból nyert harminc eltérő maszk a terem közepére volt installálva, az arcok a plafonról voltak belógatva úgy, hogy nagyjából fejmagasságba kerüljenek. Ekképpen a generált maszkok egy kisebb tömeget formáltak, amely a Manning, illetve a szólásszabadság és a gender öntudat mellett kiállókát szimbolizálta. A kiállítás megnyitóját megelőzően a leköszönő Barack Obamához benyújtott kegyelmi kérvénynek köszönhetően felmentették Manninget a 35 év letöltendő fegyház-büntetés alól, így személyesen is ott lehetett a megnyitón és a közönség is összevethette a maszkokat a valódi személy arcával. Az üreges, archoz simuló maszkok azt a képzetet keltik, mintha bárki mögéjük állhatna és felvehetné az adott kinézetet. A mű a látszat és a láthatóság paradoxonára épít, és miközben láthatóvá teszi azt, akit az államapparátus láthatatlanná tesz, a látszatra építő társadalmat kritizálja.

Trevor Paglen több munkája is hasonló kérdéseket vet fel a mesterséges intelligencia használatával kapcsolatban. A DNS elemzés technikájának csálthatatlanságába vetett hittel párhuzamosan él az az elképzelés, hogy az arc- és tárgyfelismerő szoftverek is pontosabbak az ember arcfelismerő képességénél. Paglen több munkájában rámutat ezeknek a programoknak a gyenge pontjaira, méghozzá a programok betanításához használt képadatbázisok elemzésének segítségével. A *They took the Faces from the accused and the Dead...* (2019) című műve Dewey-Hagborghoz hasonlóan az elítélteknek a képmásukhoz kapcsolódó személyiségjogaiktól való megfosztására mutat rá.

Az 1990-es években az első arcfelismerő szoftverek kidolgozásához a fejlesztőknek nagy mennyiségű arcképre volt szükségük, és ezt az igényt, Paglen kutatásai alapján, az elítéltekről és a halottakról készült fotókkal biztosították. Az egymás mellé installált arcokból épp a felismerhető jegyek: a szem-orr-száj lett kivágva, arctalanná alakítva a fotókon látható személyeket. A technológia elszemélytelenítése több szempontból is érvényesül, és több etikai problémát is felvet. Paglen megemlíti többek között azt a problémát, hogy a mesterséges intelligencia alapú szoftverek betanításához használt képtárak indexálásához előszeretettel használnak a tech cégek háborúk elől menekülő vagy migránsok táborában lakó, sokszor túlképzett, mégis a szituációból adódóan kényszerhelyzetbe kényszerült munkásokat, alacsonyan megfizetve a monoton és egyszerű munkát.² A legismertebb képi adatbázis, amivel MI rendszereket tanítanak be, az ImageNet, és Paglen több munkájában is rámutat milyen előítéletekre és sztereotípiákra épül ez az indexált képi adatbázis:

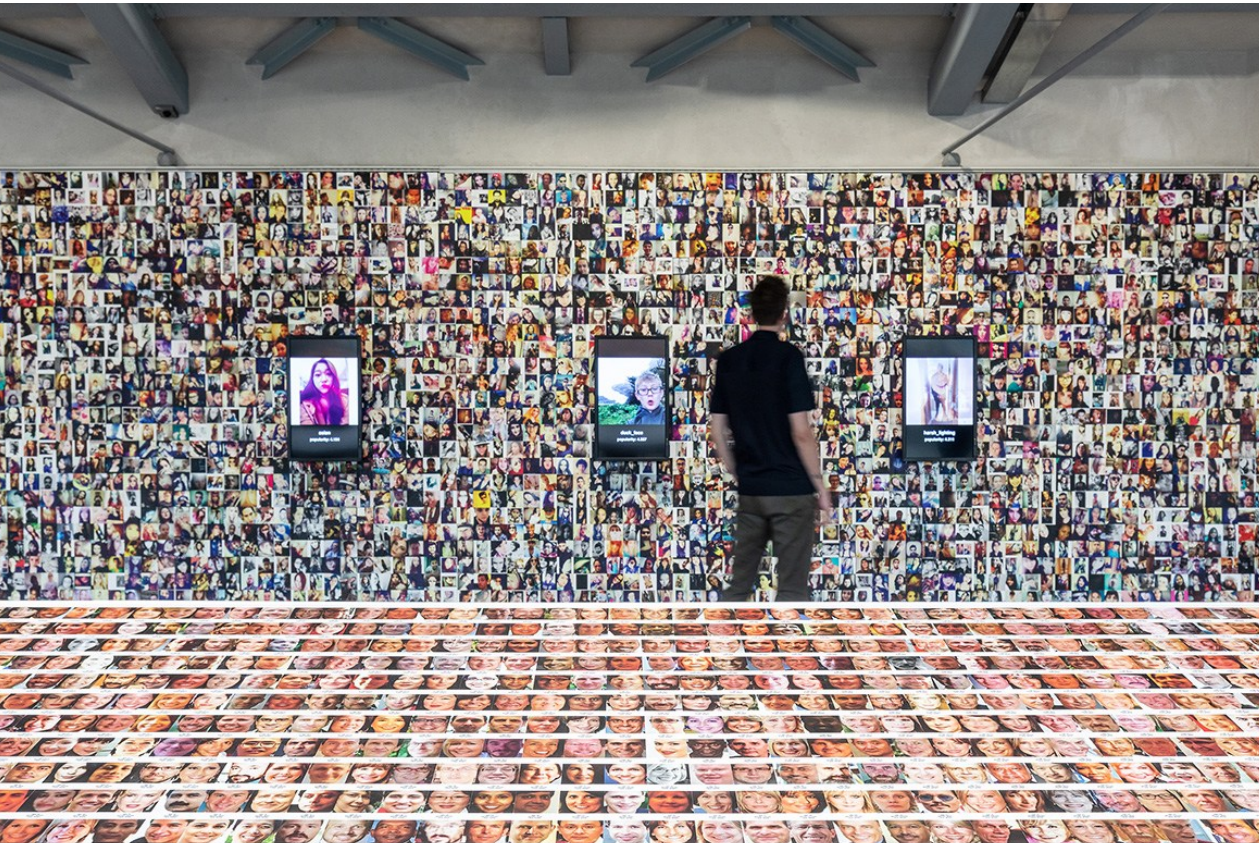
„Ha megnézzük a gyűjteményben található képeket, és megnézzük, milyen címkéket kaptak az emberek személyes fényképei, két alapvető kérdés merül fel: hol húzódik a határ a tudomány, a történelem, a politika, az előítéletek és az ideológia között a mesterséges intelligencia területén? És kinek van hatalma ezeknek a rendszereknek a felépítésére és hasznosítására?”³

Kate Crawford és Trevor Paglen *Training Humans* című kiállításán az ImageNet adatbázisból kiragadott problémás taxonómiák képeit felvonultató arcképmások sokasága teljesen elszemélyteleníti az egyéneket. A milánói kiállításon a falat szőnyegként betérítő fényképek rámutatnak arra, hogy az a módszer, amivel az AI rendszereket az emberek felismerésére és

2 · Conversation: Hito Steyerl - Trevor Paglen, Universal/Remot, <https://www.youtube.com/watch?v=3wugiS6xBJo> (megtekintés: 2024.12.12)

3 · Kate Crawford és Trevor Paglen, *Training Humans*, 2019. szept. 12 – 2020. febr. 20., kiállítás katalógus. <https://www.fondazioneprada.org/project/training-humans/?lang=en> (megtekintés: 2024.12.12).

4 · Kate Crawford – Trevor Paglen,
Training Humans, 2019

„látására” tanítják, mennyiben alapulnak a fiziognómia és frenológia kétes tudományára. Ahogyan egy interjúban fogalmaznak:

„A képek és a fogalmak közötti kapcsolatra vonatkozó egyéb feltételezések a fiziognómiára emlékeztetnek, arra az áltudományos feltételezésre, hogy a test és az arc jellegzetességei-

nek megfigyelésével meg lehet állapítani valamit egy személy alapvető jelleméről. Az ImageNet ezt a végletekig fokozza, feltételezve, hogy valaki fényképét megvizsgálva meghatározható, hogy „adós”, „sznob”, „swinger” vagy „szláv”-e az illető. Az ImageNet furcsa metafizikája szerint külön képkategóriák vannak az „adjunktus” és a „docens” számára – mintha a biometrikus aláírása tükrözné azt, ha valaki előléptetést kap.”⁴

Végző soron az arc kommunikációs és mediális felületként való értelmezésével van probléma, itt már nem is csupán a személyiséget elrejtő maszkok az arcok, hanem kontextus nélküli felületek. Több olyan bevett tudományos hit van, amit újra kellene értékelni ahhoz, hogy ne fals megközelítéssel tanítsuk be az AI rendszereket.

Az egyik ilyen az arc mimikájának mint az érzelmek tükrének csálhatatlanságába vetett hitéhez kapcsolódik. Ez Paul Ekmannek a fényképek segítségével végzett 1970-es tanulmányához kötődik,⁵ amiben kimutatta, hogy az alapvető emberi érzelmek (boldogság/öröm, szomorúság, harag, félelem, meglepetés, undor és megvetés) és azok arckifejezései veleszületett és egyetemes emberi jellemzők. Az érzelmi kifejezés tanulmányozása még régebbre nyúlik vissza: 1862-ben Dr. Duchenne de Boulogne kiadta a *Mécanisme de la physionomie humaine, ou Analyse électro-physiologique de l'expression des passions applicable à la pratique des arts plastiques*⁶ című művét, amelyet az első fényképekkel illusztrált orvosi műként is tartanak számon. Az elektromos kísérletei során az arcizmokat egyenként stimulálta, és ennek segítségével rögzítette az összes lehetséges arckifejezést. Ahogyan a művének címe is sejteti, az arcképeit festőművészeknek is szánta az érzelmek ábrázolásá-

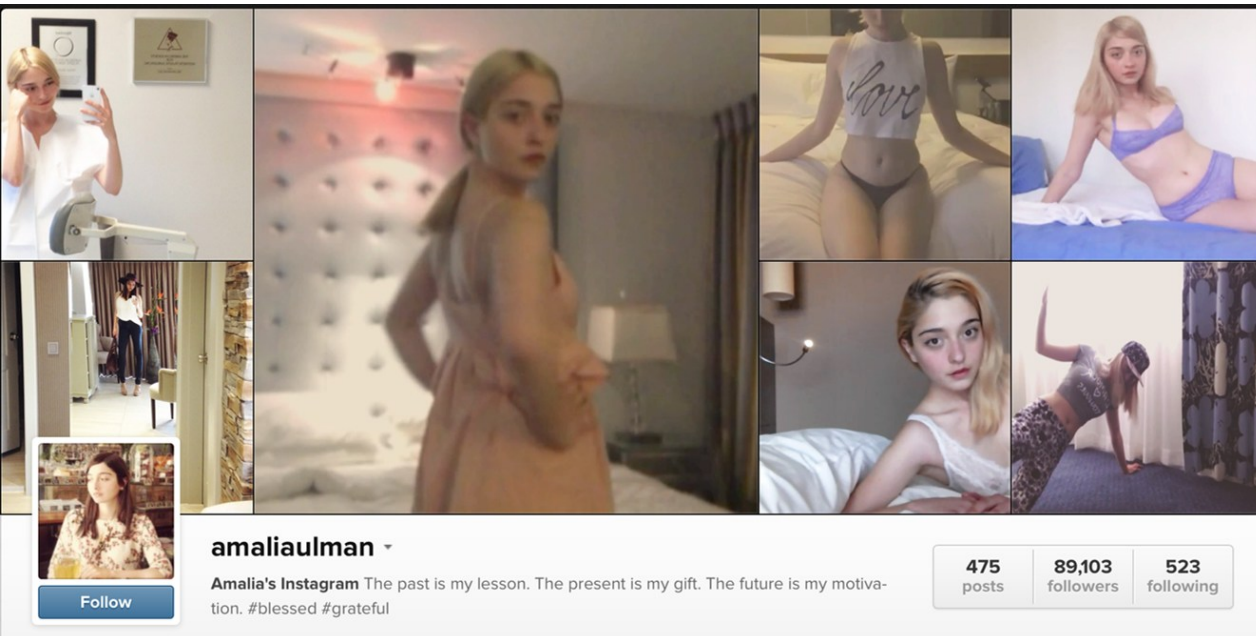

5 · Dr. Duchenne de Boulogne,
Mécanisme de la physionomie humaine, 1862.

4 · Kate Crawford és Trevor Paglen, *Excavating AI, The Politics of Images in Machine Learning Training Sets*, (September 19, 2019), <https://excavating.ai/> (megtekintés: 2024.12.12).

5 · Paul Ekman, „Universal Facial Expressions of Emotions,” *California Mental Health Research Digest*, 8 (4), 1970, 151–158.

6 · Guillaume-Benjamin Duchenne de Boulogne, *Le Mécanisme de la Physionomie Humaine* (Paris: J.-B. Germer Baillière, 1862).

6 · Amalia Ulman.
Excellences and Perfections, 2014.

7 · Charles Darwin, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (London: John Murray, 1872).

8 · Charles Darwin, *The Origin of Species* (London: John Murray, 1859).

9 · Lisa Feldman Barrett, *How Emotions are Made: The Secret Life of the Brain* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2017).

nak tanulmányozásához. Kutatásai többek között befolyásolták Charles Darwin 1872-ben angolul megjelent *The Expression of Emotions in Man and Animals*⁷ című könyvét, amely tartalmazza Dr. Duchenne de Boulogne néhány fényképét, valamint Gustave Rejlander, a kor ismert művészi fényképészének felvételeit, köztük önarcképeket is. Ez a kötet *A fajok eredete*⁸ (Darwin, 1959) gondolatát folytatja azzal, hogy az arckifejezések hasonlóságán keresztül mutatja be az embernek a majmoktól való eredetét.

Lisa Feldman Barrett⁹ az érzelmek konstruált voltával érvelve kérdőjelezi meg az arckifejezések egyetemességét és kritizálja az automatikus felismerő programok alkalmazását. Azt állítja, hogy az érzelmek kifejeződése, illetve az érzelmek felis-

merésének képessége egyénenként változó és inkább az alanyok múltbeli tapasztalatain és kulturális kontextusán alapul. Az érzelmek felismerésére alkalmas programok alkalmazása éppen ezért szerinte morális kérdéseket vetnek fel (különösen a biztonság és a rendfenntartás területén).

Hans Belting a *Faces – Az arc története* című könyvében mutat rá arra, hogy „az arc nem csupán a személyiség kifejezője, hanem a társadalom által meghatározott eszmék és eszmények hordozója is.”¹⁰ Kiváltképp a digitális korban az arc kiüresedésének lehetünk tanúi, miután a „tökéletes arc” elérésének a vágya hatja át a közösségi média felületek (ön)reprezentációit. Az új „digitális maszkok” a technológia által teremtett virtuális térben lehetőséget adnak az identitás újraformálására, ugyanakkor eltávolítanak minket a hagyományos, fizikai arcunk reprezentációjától. Az arcok önmaguk képi ismétlődésében merevednek maszkká.

Amalia Ulman *Instagram*¹¹ kísérlete jól bizonyítja ezt a tendenciát. A művészeti performansz projektjében az Instagram képi világát utánozva alkotott egy saját fiókot és profilt, és „Hot Babe”-ként posztolt önmagáról képeket rendszeresen. A kísérlet tanulsága szerint még akik személyesen ismerték, azok is elkezdtek valósnak vélni az Instának kreált énjét, és volt olyan barátja, aki megszakította vele a kapcsolatot miután a „valódi” önmotogató énjét vélte a képekben megismerni.¹² A három hónapon keresztül tartó posztok, amelyben eljátszotta, hogy szakít a barátjával, depresszióba zuhan, majd mellnagyobbító műtéten esik át, illetve új egészséges életet kezd, egy népes, 90 ezres követő rajongó tábor vonzott, és számos kommentátor¹³ szerint azért tudott hihetővé válni, mert minden ízében igazodott az Instagram esztétikájához a sejtelmesen erotikus képekkel, a hashtagek használatával, a kommentekre való reakcióval stb.

10 · Hans Belting, *Faces, Az arc története*, ford. Horváth Károly (Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 2018).

11 · Amalia Ulman. *Excellences and Perfections*, 2014, <http://webarchives.rhizome.org/excellences-and-perfections/20141014162333/http://instagram.com/amaliaulman> (2025.01.02).

12 · Michael Connor. *First Look: Amalia Ulman—Excellences & Perfections*, <https://rhizome.org/editorial/2014/oct/20/first-look-amalia-ulmanexcellences-perfections/>. Cadence Kinsey, „The Instagram artist who fooled thousands,” 7 March 2016, *bbc.com*, <https://www.bbc.com/culture/article/20160307-the-instagram-artist-who-fooled-thousands> (megtekintés: 2024.12.12).

13 · Manuela Salazar. „A look into the picture-perfect fake life of Amalia Ulman’s *Excellences and Perfections*,” *Excursions Journal*, jan. 2020, <https://excursions-journal.sussex.ac.uk/index.php/excursions/article/view/242> (megtekintés: 2024.12.12).

A digitális maszkok jól szemléltetik a test képpé változását, és a beltingi értelemben a test médiummá válását. Ugyanakkor, amíg a levehető maszkkal való azonosulás és átlényegülés nem veszélyezteti a viselője személyiségének integritását, addig a digitális maszkok állandóbbnak bizonyulnak a képektől függő technológia irányított társadalmunkban. A maszkok most már nemcsak a valóságos arcot rejtik el, hanem képesek azt „eltorzítani” vagy manipulálni. •

Képjegyzék

1. Heather Dewey-Hagborg *Stranger Visions* (2012-2013), <https://deweyhagborg.com/projects/stranger-visions>
2. Heather Dewey-Hagborg *Probably Chelsea* (2017), <https://deweyhagborg.com/projects/probably-chelsea>
3. Trevor Paglen, *They took the Faces from the accused and the Dead...* (2019) <https://paglen.studio/2020/04/09/they-took-the-faces-from-the-accused-and-the-dead/>
4. Kate Crawford – Trevor Paglen, *Training Humans*, 2019 <https://paglen.studio/2020/04/09/kate-crawford-trevor-paglen-training-humans/>
5. Dr. Duchenne de Boulogne, *Mécanisme de la physionomie humaine*, 1862 <https://archive.org/details/Duchenne1862oj91W/page/n296/mode/lup>
6. Amalia Ulman. *Excellences and Perfections*, 2014, <http://webarchives.rhizome.org/excellences-and-perfections/20141014162333/http://instagram.com/amaliaulman>

Bibliográfia

- Barrett Feldman, Lisa. *How Emotions are Made: The Secret Life of the Brain*. Boston, Houghton Mifflin Harcourt, 2017.
- Belting, Hans. *Faces. Az arc története*. Fordította Horváth Károly. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 2018.
- Blas, Zach. *Heather Dewey-Hagborg, Hacking Biopolitics*. 2017.02.13. <https://conversations.e-flux.com/t/heather-dewey-hagborg-hacking-biopolitics/6045> (Megtekintés: 2024.12.12.)
- Connor, Michael. *First Look: Amalia Ulman—Excellences & Perfections*. <https://rhizome.org/editorial/2014/oct/20/first-look-amalia-ulmanexcellences-perfections/>. (Megtekintés: 2024.12.12.)
- Conversation: Hito Steyerl - Trevor Paglen, Universal/Remot, <https://www.youtube.com/watch?v=3wugiS6xBJo> (Megtekintés: 2024.12.12)
- Crawford, Kate and Trevor Paglen. *Excavating AI, The Politics of Images in Machine Learning Training Sets*. (September 19, 2019), <https://excavating.ai/> (Megtekintés: 2024.12.12).
- Crawford, Kate and Trevor Paglen. *Training Humans*, 2019. szept. 12 – 2020. febr. 20., kiállítás katalógus. <https://www.fondazioneprada.org/project/training-humans/?lang=en> (Megtekintés: 2024.12.12).
- Darwin, Charles. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. London: John Murray, 1872.
- Darwin, Charles. *The Origin of Species*. London: John Murray, 1859.
- Duchenne de Boulogne, Guillaume-Benjamin. *Le Mécanisme de la Physionomie Humaine*. Paris: J.-B. Germer Baillière, 1862.
- Ekman, Paul. "Universal Facial Expressions of Emotions," *California Mental Health Research Digest*, 8(4), 1970, 151–158.
- Kinsey, Cadence. „The Instagram artist who fooled thousands.” 7 March 2016, *bbc.com*, <https://www.bbc.com/culture/article/20160307-the-instagram-artist-who-fooled-thousands> (Megtekintés: 2024.12.12).
- Salazar, Manuela. „A look into the picture-perfect fake life of Amalia Ulman's Excellences and Perfections.” *Excursions Journal*, jan. 2020, <https://excursions-journal.sussex.ac.uk/index.php/excursions/article/view/242> (Megtekintés: 2024.12.12).